
JUGOKOMUNISTIČKI OBRAČUNI S POLITIČKIM NEISTOMIŠLJENICIMA – PROPITIVANJE IDEOLOŠKIH TRANSFORMACIJA, ODGOVORNOSTI I ODMAZDE NA PRIMJERU HRVATSKOGA INTELEKTUALCA VLAHE LOVRIĆA

DOMAGOJ TOMAS, *Ideologija,
krivnja i odmazda. Vlaho Lovrić i
(dis)kontinuiteti prve polovice 20.
stoljeća*, Alfa, Zagreb, 2021., 451 str.

U izdanju nakladničke kuće Alfa 2021. godine objavljena je knjiga Domagoja Tomasa s naslovom *Ideologija, krivnja i odmazda. Vlaho Lovrić i (dis)kontinuiteti prve polovice 20. stoljeća*. Ideju za pisanje ovoga djela, kako sam autor naglašava u *Predgovoru* (str. 9-10), dobio je nakon što je, istražujući građu u Arhivu biskupskoga ordinarijata u Mostaru, naišao na osobnu ostavštinu za njega tada anonimnoga Vlahu Lovrića. No, zanimljivi spisi vezani za njegov život ponukali su Tomasa da se upusti u istraživački rad i na njegovu primjeru dosljednom primjenom metodološkoga pristupa intelektualne povijesti kroz tri tematske cjeline (četvrti dio donosi transkribirane dokumente) analizira sudbinu jedne generacije hrvatskih intelektualaca kojima su životne putove itekako obilježile društveno-političke prijelomnice prve polovice 20. stoljeća.

Intelektualna povijest i Vlaho Lovrić (str. 11-58) naslov je prvoga dijela knjige koji započinje *Uvodnom napomenom* u kojoj autor obrazlaže metodološki pristup, ciljeve i strukturu djela, a potom se usredotočuje na definiranje i koncept intelektualne povijesti, njegovu primjenu u hrvatskoj historiografiji, definiranje pojma i uloge intelektualca te eminentnu europsku i svjetsku historiografiju koja se bavi ovom tematikom. U smislu europske institucionalne podrške razvoju intelektualne povijesti autor ukazuje na nezaobilaznu ulogu engleskoga sveučilišta Oxford pri kojemu djeluje i Međunarodno društvo za intelektualnu povijest sa svojim časopisom *Intellectual History Review* te škotskoga sveučilišta

---

St. Andrews u sklopu kojega se nalazi i Institut za intelektualnu povijest čija je podrška iznjedrila dva međunarodno relevantna časopisa iz ove domene, a riječ je o *History of European Ideas* i *Global Intellectual History*. Kao značajan oblik institucionalne podrške teorijsko-metodološkomu konceptu intelektualne povijesti istaknuta je i srednjoeuropska istraživačka mreža koja je pokrenuta u organizaciji mladih povjesničara Srednjoeuropskoga sveučilišta u Budimpešti/Beču i Karlova sveučilišta u Pragu, a među pokretačima i pridruženim članovima nalaze se i hrvatski povjesničari.

Kada je riječ o suvremenoj hrvatskoj historiografiji i intelektualnoj povijesti 20. stoljeća, kojoj autor posvećuje posebno poglavlje, istaknuto je da znanstvenici u svojim istraživačkim postupcima raznih sociokulturnih pojava, procesa, ideja, političkih ideologija i utjecajnih pojedinaца, rijetko intelektualnu povijest primjenjuju kao osnovni metodološki oslonac, odnosno češće kao nadogradnju pojedinih dijelova njihovih uradaka. Donesen je popis tridesetak autora i njihovih djela, ali i projekata, skupova i zbornika koji obrađuju širok spektar raznorodnih tema u kojima je barem djelomično primijenjena intelektualna povijest kao teorijsko-metodološko polazište u analizi modernih društvenih pojava, procesa, organizacija ili, pak, istaknutih pojedinaца. Autor ističe kako bavljenje intelektualnom poviješću mora nadići ideološki dogmatizam i ideološki revizionizam jer, kako zapaža, „recidivi ideološkoga dogmatizma pod utjecajem kolektivne amnezije s jedne te kolektivne hiperamnezije s druge strane ponekad su naglašeni i u recentnoj hrvatskoj historiografiji, kada je riječ o nekim razdobljima moderne i suvremene povijesti, što se ponajviše odnosi na razdoblje NDH, a donekle i komunističke Jugoslavije“.

Kritički pristupa i problematici uopćavanja i pojednostavljivanja složenih društvenih procesa, a kao primjer navodi Zebićevu studiju *Od liberalnog do autoritarnog – filozofija politike Julija Mankanca*, tumačeći njegovu ocjenu uloge križarskoga ogranka Hrvatskoga katoličkoga pokreta (HKP), Katoličke crkve i nadbiskupa Stepinca u NDH pojednostavljenom, a onda i „istovjetne jugoslavenskom historiografskom kanonu“. Tomas smatra „da za uspješnu kontekstualizaciju u okviru

---

intelektualne povijesti suženu kroatocentričnu perspektivu treba proširiti i nadograditi korelacijom s europskim intelektualnim gibanjima u prvoj polovici 20. st.“

Kada je riječ o studiji koja propituje život i djelo Vlahe Lovrića, autor naglašava da je bitno uočiti razliku u odnosu katoličkoga klera i laikata u zauzimanju stava prema NDH i ustaškomu režimu, a ako se promatra HKP, onda se zapaža značajno raslojavanje „pa se uvjetno može govoriti o trima vrstama stavova: 1. *angažirano-afirmativnom*, 2. *neutralno-djelatnom* i 3. *aktivno-oporbenom*“. Tomas ističe kako Vlaho Lovrić, kao i veći broj utjecajnih pripadnika HKP-a, pripada prvoj skupini jer se odlučio za aktivnu podršku, odnosno politički angažman u ustaškome režimu, ali kao pripadnik „civiliziranije“ skupine, „za razliku od ustaške puritanske skupine bliske ‘tvrdoj jezgri’ Ustaškog pokreta“. No, Tomas smatra kako je poistovjećivanje Križarske organizacije najprije s ustaško-domobranskim pokretom, a potom i s ustaškim režimom u NDH neprihvatljivo te naglašava kako za detaljniju analizu Lovrićeva slučaja svakako treba imati u vidu i sadržaj njegovih tekstova objavljenih u ondašnjoj periodici.

Posljednje poglavlje prvoga dijela ove studije prikazuje *Životni i profesionalni put Vlahe Lovrića*, od rođenja 30. siječnja 1913. u južnohercegovačkome mjestu Duži kod Neuma do njegova smaknuća 15. srpnja 1949. godine. Kratki tridesetšestogodišnji životni vijek ovoga intelektualca obilježen je smjenom četiri društveno-politička sustava za vrijeme kojih je Vlaho Lovrić pokušavao izobrazbom i raznim angažmanima, pa i kroz suradnju s ustaškim režimom, osigurati vlastiti opstanak, ali i financijsku pomoć svojoj obitelji. No, slom NDH odveo ga je u emigraciju, ali njegov planirani odlazak u Sjedinjene Američke Države spriječile su jugoslavenske vlasti i njihov zahtjev za izručenjem, tako da se u kolovozu 1948. našao na optuženičkoj klupi Okružnoga suda u Zagrebu koji mu je u svibnju 1949. godine izrekao smrtnu kaznu strijeljanjem. Nepuna dva mjeseca od izricanja presude kazna je potvrđena i izvršena.

Ideologija, krivnja i odmazda (str. 59-131) naslov je drugoga dijela knjige u kojem autor detaljno analizira sve dijelove životnoga puta i djelovanja Vlahe Lovrića, počevši od njegovih ideoloških stajališta koje

---

je moguće pratiti nakon Lovrićeva pristupanja Križarskoj organizaciji, odnosno preuzimanjem vodstva njezina sveučilišnog ogranka pod nazivom Akademsko križarsko bratstvo Mahnić (AKB Mahnić), preko njegova angažmana u Ustaškome pokretu, do emigracijskoga razdoblja i odmazde jugoslavenskih vlasti. Analizirajući studije o razvoju međunarodnoga političkog katolicizma i njegova odnosa prema fašizmu u međuratnome i ratnome razdoblju u Europi, autor drži kako se u hrvatskome slučaju politički katolicizam oblikovao unutar HKP-a koji je bio podijeljen na dvije frakcije – jedna sklonija federalističkomu rješenju unutar jugoslavenskoga državnog okvira, dok je druga s križarima na čelu, čiji je pripadnik bio i Vlaho Lovrić, zagovarala hrvatski suverenizam, koji će kasnije postati osnova revolucionarna hrvatskog nacionalizma. To će u konačnici rezultirati povezivanjem članova križarske grane HKP-a, ponajprije s domovinskim nacionalističkim krugovima, a potom i s Ustaškim pokretom, posebice nakon proglašenja NDH. Autor, stoga, u prvim dvama potpoglavljima na vrlo zanimljiv način prati i objašnjava Lovrićevu ideološku preobrazbu od nestranačkoga političkog katolicizma do ustaškoga zagovornika etnocentrizma koji nedvojbeno karakterizira njegove radove i ideološko-propagandna predavanja u vrijeme NDH. Novo razdoblje u Vlahinu životu nastupilo je nakon sloma NDH i odlaska u izbjeglištvo kada se, uslijed privatnih i političkih razočarenja, potpuno distancira od bilo kakvih društveno-političkih aktivnosti. Njegov boravak u emigraciji obilježen je traganjem za osiguranjem egzistencijalnih uvjeta i pokušaja odlaska u SAD, što prekida zahtjev jugoslavenskih državnih vlasti za njegovim izručenjem koje je izvršeno u srpnju 1948. godine uz odobrenje britanskih vojnih vlasti pod čijom su upravom bili logori za hrvatske izbjeglice.

Poglavlje *Krivnja* započinje raščlanjivanjem pojma krivnje, odgovornosti i kazne te se u navedenome kontekstu razmatra *Pitanje krivnje stožernika Vlahe Lovrića*. Budući da se u analizi procjene krivnje i odgovornosti pojedinca Tomas oslanja na stajališta Karla Jaspersa i Hannahe Arendt, koji odbacuju koncept kolektivne krivnje te polaze od individualne odgovornosti koja se može promatrati na četirima razinama: kriminalnoj, političkoj, moralnoj i metafizičkoj, navedene razine primjenjuje i

---

na slučaj Vlahu Lovrića. Pitanje Lovrićeve krivnje autor propituje na temelju njegovih osobnih zapisa, kao i arhivskoga gradiva nastala tijekom sudskoga procesa, imajući u vidu političko-pravne okolnosti u kojima se proces vodio što je, prema njegovu mišljenju, moglo utjecati kako na izjave svjedoka tako i na selektivan pristup u iščitavanju i interpretiranju danih iskaza. Kriminalnu krivnju Lovriću ni sud nije uspio nepobitno dokazati, dok je, prema autorovu promišljanju, politička krivnja neupitna s obzirom na dužnost koju je obnašao, kao i aktivno sudjelovanje u promidžbi ustaške ideologije, režima i kulta ličnosti poglavnika, jer, kako Arendt tvrdi, preduvjet „za političku odgovornost predstavlja ‘barem minimum političke moći’“. Kada je u pitanju odgovornost, autor ističe da bi Lovrićevo djelovanje u NDH podlijegalo odgovornosti utemeljenoj na funkciji unutar pravnoga sustava i odgovornosti utemeljenoj na pravnoj i moralnoj kažnjivosti, jer opravdanje vlastitih djela političkim sustavom ne može osloboditi pojedinca „potencijalne krivnje u pravnom i moralnom smislu ako politički sustav iskazuje svoj zločinački karakter“. Stoga smatra da uz navedenu odgovornost slijedi i odgovarajuća pravna kažnjivost bez obzira na nedokazanu kriminalnu krivnju. No, autor upozorava da olako izricanje smrtnih presuda koje je karakteristično za komunističko-revolucionarno pravosuđe u FNRJ, posebice u postratnim godinama, ukazuje na totalitarni i zločinački karakter vladajućega režima.

U novome poglavlju autor se bavi pitanjem *Odmazda*, posebice u razdoblju nakon završetka Drugoga svjetskog rata, odnosno 1945. godine koja je iz hrvatske perspektive označena točkom najsnažnijega diskontinuiteta, imajući u vidu činjenicu da je tada došlo do promjene državno-teritorijalnoga okvira i njegova nacionalnog predznaka, uspostave novoga političkoga sustava kao i uspostavljanja novoga društvenoga sloja, što je bilo popraćeno masovnom politikom odmazde. Na temelju analize objavljenih domaćih i stranih studija o politici odmazde na europskome području nakon Drugoga svjetskog rata autor ukazuje na praksu zapadnoeuropskih zemalja koje su izbjegavale preostro kažnjavanje bivših kolaboracionista držeći da bi to dovelo do produbljivanja ideoloških podjela te otežane obnove i integracije društva, dok je u

---

istočnoeuropskim zemljama, posebice u Jugoslaviji, politika odmazde, koju karakteriziraju i divlje čistke, te široko shvaćanje kolaboracionizma protežući ga na „klasne“ neprijatelje, kao i nepoželjne etničke/nacionalne skupine, dovelo „do pravoga etničkog čišćenja i odmazde neusporedivo snažnijeg intenziteta“. Jugoslavija je, uz Bugarsku, prednjačila i u odmazdi prema državno-političkim elitama koje su djelovale u ratnome razdoblju, pa su tako na smrt osuđeni svi ministri NDH koji su uhićeni ili izručeni FNRJ u neposrednome poraću. U skladu s navedenom praksom sama Lovrićeva pripadnost kolaboracionističkoj organizaciji značila je kolektivnu krivnju i sudski proces. Već u listopadu 1945. godine Sud časti Društva novinara Hrvatske zabranio mu je svaki oblik novinarskoga i publicističkoga djelovanja. Podignuta optužnica teretila ga je ne samo za političku odgovornost koju i sam priznaje nego i za kriminalnu krivlju koja se temeljila na optužbi da je na širem petrinjskom području prokazivao višim instancama pojedince i organizirane skupine koje su surađivale s NOP-om, a neki od njih, kako je navedeno, stradali su kao žrtve ustaškoga režima. Osim toga, na teret mu se stavljalo i sudjelovanje u radu Izvanrednoga narodnog suda u Zagrebu, za što je Lovrić tvrdio da je postavljen bez pristanka, a tijekom obrane isticao je i činjenicu da navedeni sud nije imao ovlasti izricati smrtne presude te da za vrijeme njegova predsjedavanja nitko nije stradao. Točku koja se odnosila na njegovu isljedničku suradnju s ustaškom emigracijom, okupljenom oko Bratovštine sv. Jeronima, te članstvo u Hrvatskome odboru u Rimu Lovrić je opovrgnuo naglašavajući kako je riječ o odboru koji je imao više karitativni nego politički karakter. Na temelju sudskoga spisa u kojem se dokazni materijal uglavnom sastoji od prijepisa zapisnika usmenih svjedočenja nastalih s odmakom od nekoliko godina od počinjenja djela za koje se Vlaho tereti, a uzimajući u obzir okolnosti svjedočenja, autor stavlja pod upit vjerodostojnost iskaza te zaključuje da „izvršenje kaznenih djela poput ratnih zločina ili zločina protiv čovječnosti, koji bi uključivali izvršenje ubojstva, naredbe za ubojstvo ili pak poticanje na vršenje takvih zlodjela, u Lovrićevu slučaju ničim nisu dokazana“. Imajući u vidu praksu kada je riječ o politici odmazde u zapadnoeuropskim društvima, Tomas ističe kako bi politička odgovornost po dužnosti koju

---

je Vlaho Lovrić obnašao, kao i ideološko-promidžbena aktivnost kojom se nedvojbeno bavio tijekom NDH, vjerojatno značile gubitak građanskih prava ili, u najgorem slučaju, neku vremensku zatvorsku kaznu, dok je komunističkoj Jugoslaviji to značilo smrtnu kaznu strijeljanjem. Slična sudbina zadesila je i mnoge druge hrvatske intelektualce koji su se oblikovali kroz HKP i njegove ogranke ili, pak, kroz neke druge društveno-političke i kulturne strukture, a koji su kasnije aktivno sudjelovali i u oblikovanju društveno-političke zbilje NDH.

Treći dio knjige donosi *Zaključna razmatranja* u kojima autor, rezimirajući iznesene analize, naglašava četiri faze ideološkoga razvoja kada je riječ o Lovrićevu životu i javnome djelovanju. Prvu fazu naziva križarskom (od 1936. do 1939. godine) i karakterizira je nestranački politički katolicizam – razdoblje kada se Lovrićev duhovno-intelektualni profil linearno oblikovao kroz HKP. Druga, odnosno prijelazna faza koju je Tomas okarakterizirao kao nestranački nacionalizam, a proteže se na razdoblje od 1939. do 1941. godine, predstavlja razdoblje prvoga otklona, odnosno napuštanje orlovsko-križarskoga pokreta potaknuta unutarnjim strukturalnim promjenama i Vlahino približavanje domovinsko-nacionalističkim krugovima. S novom prijelomnicom 1941. godine nastupa nova faza – ustaška, kada pristupa najprije političkomu krilu Ustaškoga pokreta, a potom stupa na dužnost stožernika u Velikoj župi Gorica, kada i razvija simpatije prema ustaškoj ideologiji, što predstavlja najveći zaokret u pogledu Lovrićeva ideološkog diskursa. Posljednja je faza emigrantska, a nastupa s prijelomnom 1945. godinom i slomom NDH, što je značilo i Lovrićev odlazak u iseljeništvo, gdje do 1948. godine proživljava posljednju ideološku transformaciju koja je u konačnici rezultirala njegovim potpunim povlačenjem iz javnoga života. Kao motive Vlahinih ideoloških zaokreta autor u prvome slučaju 1939. godine ističe politički motiv, odnosno smjenu predsjednika Križarske organizacije, dok je 1941. godine, prema vlastitu Lovrićevu svjedočenju, motiv bio egzistencijalno-politički, odnosno pristupanjem Ustaškomu pokretu ponajprije je namjeravao riješiti svoje financijske poteškoće, ali ubrzo se razvio i popratni ideološki zanos. Posljednji zaokret, kako autor navodi, koji je donio političku razočaranost i društvenu rezignaciju

---

u prijelomnoj 1945. godini također je politički motiviran, odnosno bio je posljedica sloma NDH i onemogućavanja realiziranja hrvatskoga suverenizma. U pogledu političke odmazde Tomas naglašava kako je nepobitno postojala određena razina Lovrićeve političke odgovornosti, ali da je u jugoslavenskome slučaju već sama pripadnost Ustaškomu pokretu podrazumijevala kriminalnu krivnju i određeni oblik kazne, dok je obavljanje bilo kakve dužnosti značilo smrtnu kaznu bez obzira na to je li kriminalna krivnja dokazana, što se potvrdilo ne samo na primjeru Vlahe Lovrića nego i čitava niza nekadašnjih dužnosnika NDH.

U četvrtome dijelu studije autor donosi najveći dio transkribiranih dokumenta (str. 139-413) koje je koristio u razradbi ove problematike, a riječ je o objavljenim člancima Vlahe Lovrića, dnevnicima, izabranim pismima nastalima od 1945. do 1946. godine, zapisniku o saslušanju iz 1948. godine, Vlahinoj izjavi pred istražiteljima UDBA-e, Optužnici pred Okružnim narodnim sudom u Zagrebu, izrečenoj Presudi, Lovrićevoj žalbi upućenoj Vrhovnomu sudu NRH te završni Lovrićev govor sa saslušanja 1949. godine. Na kraju knjige nalaze se prilozi, popis izvora i literature, sažetak na četirima jezicima (hrvatskome, engleskome, njemačkome i talijanskome), popis kratica, kazalo imena te bilješka o autoru.

Može se zaključiti kako studija Domagoja Tomasa, temeljena na arhivskome gradivu i dosljednoj primjeni metodološke paradigme intelektualne povijesti u analizi intelektualnih i ideoloških transformacija Vlahe Lovrića za vrijeme značajnih prijelomnica u prvoj polovici 20. stoljeća, predstavlja značajan znanstveni doprinos povjesničarima koji se bave tematikom Drugoga svjetskog rata i poraća, posebice političkim odmazdama koje je provodila poslijeratna jugoslavenska komunistička vlast. Transkribirani dokumenti koje je autor koristio u svome istraživanju sastavni su dio studije te pružaju ne samo mogućnost uvida u autentičnost analizirane problematike nego i osnovu za daljnja istraživanja srodne povijesne tematike.

prof. dr. sc. MARINA BEUS
marina.beus@ff.sum.ba